

sa programima finansiranja, posjećivanje Britanskoj biblioteci (The British Library), prisustvovanje "predavanjima" na postdiplomskim studijima na CSEES-u, kao i upoznavanje sa drugim sadržajima Londona, te s tom neočekivanom neformalnošću i rušenje stereotipa o hladnim Britancima.

Uspostavljanje kontakta sa kolegama iz regiona i sa Zapada, razmjena informacija, te viđenje organizacije skupa, uzorno je i neprocjenjivo iskustvo i podsticaj, ako ni u čemu, onda u spoznaji da strukom određeni, vrlo često neshvaćeni, nejasni, pa i dosadni javnosti i društvima iz kojih dolaze, historičari su očigledno razumljivi i bliski jedni drugima, bez obzira na mnogostruke granice koje ih dijele.

Sonja Dujmović

Časopis za suvremenu povijest 33, br. 1, Zagreb 2001., str. 282.

Za duže od tri decenije izlaženja (prvi broj se pojavio 1969.) *Časopis za suvremenu povijest* u Zagrebu se nametnuo kao nezaobilazna historiografska publikacija u Hrvatskoj, na čijim stranicama, uz brojne afirmirane historičare, oštre pera mladi hrvatski (i ne samo hrvatski) povjesničari. Izdavač časopisa je Hrvatski institut za povijest (bivši Institut za historiju radničkoga pokreta) koji je danas sa preko 40 znanstvenika zasigurno najznačajnija historiografska institucija u Republici Hrvatskoj. Premda suočen sa nizom problema, sa kojima se i inače suočavaju slične institucije, i izložen brojnim izazovima, kojima se ponekad i sam teško uspijeva odhrvati, ovaj je Institut, okupljajući mlade historičare, koji se u historiografskoj znanosti afirmiraju kroz raznovrsnu izdavačku djelatnost Instituta, zasigurno ponajviše doprinio, i još uvijek doprinosi, afirmaciji historijske znanosti u ovoj zemlji. Premda na tom putu afirmacije znanosti postoji niz prepreka i slatkorječivih zamki u koje je lahko upasti, Institut je na stranicama *Časopisa za suvremenu povijest* otvarao prostor za iskazivanje različitih znanstvenih pogleda, te je stoga veoma često bio ispunjen polemikama. Uredništvo časopisa, koga čine ne samo historičari sa Instituta, nego i profesori sa Odsjeka za povijest Filozofskoga fakulteta (a ove se dvije institucije u historiografskim krugovima, ali i općenito u hrvatskoj javnosti, sve češće smatraju konkurentskim i čak suprotstavljenim) uspijeva održati časopis na zavidnoj znanstvenoj razini, ali i dinamiku izlaženja koja je na našim prostorima za znanstvene časopise teško zamisliva (časopis izlazi tri puta godišnje). Zamjetno je, ipak, da se u časopisu može pročitati ogradna kako "Uredništvo ne odgovara za navode i gledišta iznesena u pojedinim priložima", što je samo dokaz otvorenosti i jednoga usmjerenja ka kritičkome sagledavanju povijesnih zbivanja.

U ovome najnovijem broju objavljeno je 7 izvornih znanstvenih članaka, 8 saopćenje sa Prvoga kongresa hrvatskih povjesničara, 9 prikaza, 2 nekrologija, a u rubrici Novosti govori se o historiografskim događanjima od konca 2000. do sredine februara 2001. godine (predavanja, promocije, znanstveno-stručni skupovi), te donosi popis novih knjiga i časopisa čija je svrha bolja obaviještenost historičara o izdavaštvu.

Među izvornim znanstvenim radovima prvo nailazimo na raspravu čiji je autor Mate Rupić, *Ljudski gubici u Hrvatskoj u Drugom svjetskom ratu prema popisu iz 1950.* (str. 7 - 18).

U ovom se radu upozorava na Popis žrtava u Hrvatskoj u Drugom svjetskom ratu, što ga je obavio SUBNOR Hrvatske početkom 1950. godine, koji je pri Sekciji za prikupljanje historijskih dokumenata osnovao posebnu Komisiju za popis žrtava NOR-a. Slične su Komisije formirane i pri ostalim Republičkim odborima SUBNOR-a, kao i Savezna komisija pri Saveznom odboru SUBNOR-a. Rezultati ovoga popisa su pokazali da je u Hrvatskoj stradalo preko 150000 ljudi koji su "bili uz NOP". Autor osobito skreće pozornost na ovu činjenicu da se obavljao popis isključivo ovih žrtava koje su bile na strani NOP, a ne svih žrtava, te ukazuje da sačuvani podaci iz ovoga popisa omogućavaju pregled broja stradalih (ubijenih ili nestalih) po načinu stradanja, po narodnosti, po spolu i zanimanju, uz napomenu da broj nastradalih nije jedinstven ako se usporede kategorije stradanja (po načinu stradanja zbir iznosi 155954, po narodnosti 155142, po spolu 155688, a po zanimanju 156226). Mada je popis obavljan dosta temeljito, a za svaku žrtvu je popunjavan obrazac u dva primjerka, čini se da posao ipak nije doveden u cijelosti do kraja, što naprijed izneseni podaci zorno pokazuju, budući da su svakako bile potrebne dodatne provjere, koje nisu izvršene, jer su već ovi rezultati pokazali da je broj nastradali upola manji od predviđenog broja (predviđalo se da će broj nastradalih u Hrvatskoj dostići 300000). No, bez obzira na nedostatak tih dodatnih provjera, podaci koji se ovdje donose i arhivski materijal na kojemu se temelje, ne mogu se zaobilaziti u daljim znanstvenim raspravama o broju žrtava u Drugome svjetskom ratu. Na kraju autor upozorava da su sačuvani sumarni podaci samo za oblasne odbore SUBNOR-a u Hrvatskoj, a ne i pojedinačni obrasci za pojedine žrtve, te iznosi mišljenje da su ti pojedinačni obrasci vjerovatno korišteni kao osnova za popis žrtava koji je obavljen 1964. godine.

Afirmirani historičar dr. ZDENKO RADELIĆ u članku pod naslovom *Vodstvo ustaškog pokreta i križari 1945 - 1948* (str. 19-40) sagledava nastojanje ustaške emigracije nakon 1945. da se poveže sa organizacijama križara s ciljem rušenja komunističke vlasti. U prvome dijelu rada se raspravlja o organizaciji ustaške emigracije, koja se konstituirala u ljeto 1945. godine, prate njezini kontakti s američkim i britanskim obavještajcima, te analiziraju razne verzije ustaških emigrantskih programskih dokumenata do kojih je autor došao u

literaturi i sačuvanom arhivskom gradivu, uglavnom izvješćima i elaboratima nastalim u institucijama Udbe. Na kraju članka autor zaključuje kako su pokušaji ustaške emigracije da razne gerilske skupine koje su pod imenom križara djelovale u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj organizira u Hrvatske oružane snage ostali bez uspjeha, jer su same križarske skupine bile razjedinjene i nepovezane, a i sam utjecaj vodstva ustaškoga pokreta na tako razjedinjene gerilske skupine bio je neznatan.

Na početku rada pod naslovom *Djelovanje Anketne komisije 1945. u Zagrebu, Utvrđivanje zločina kulturnom saradnjom sa neprijateljem* (str. 41-74) ZORAN KANTOLIĆ se osvrće na opći okvir komunizma kao ideje i "ostvarenoga ili djelatnog" komunizma, te s tim u svezi nastoji prezentirati neke primjere represije kojem su bili izloženi Hrvati (ali i ostali narodi) u komunističkome vremenu. Akcenat je stavljen na obračun sa hrvatskim intelektualcima građanskih opredjeljenja i to kroz djelovanje Anketne komisije u Zagrebu, koja je bila samo odjel Zemaljske komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača u Hrvatskoj. Anketna je komisija započela rad 6. juna 1945. s ciljem da utvrdi zločine koji su kvalificirani kao "kulturna suradnja s neprijateljem" tijekom Drugoga svjetskog rata. Komisija je djelovala od 6.6.1945. do 15.5.1946. i za to je vrijeme donijela 176 odluka o utvrđivanju zločina kulturnom i političkom suradnjom s neprijateljem. Radi se samo o odlukama koje se odnose na pojedince ili institucije koje su djelovale na prostoru grada Zagreba. Osim ove Anketne komisije koja je djelovala u Zagrebu osnovano je još 29 Okružnih Anketnih komisija koje su djelovale u Hrvatskoj. Autor smatra da odluke koje je donosila ova Komisija govore o znatnoj rasprostranjenosti represije kojemu su bili izloženi svi hrvatski intelektualci koji nisu bili članovi NOP-a. Dalje se govori o pojedinačnim "Odlukama o utvrđivanju zločina" (Odluka o splitskom biskupu dr. Kvirinu Klementu Bonifačiću, dr. Ljudevitu Juraku, sveučilišnom profesoru koji je tijekom 1943. kao član Međunarodnoga povjerenstva istraživao masovni pokolj što su ga ruski vojnici 1938 i 1939. načinili u Vinici, u Ukrajini, o novinarima Ivi Bogdanu, Tiasu Mortigiji i Vatroslavu Murvaru. Dalje se govori o većim ustanovama kojima su upućeni "Upitni arci" u koje je trebalo upisati informacije o djelovanju svih zaposlenih tijekom rata (ovi su upitnici upućeni na 96 adresa u Zagrebu - a najzanimljiviji su odgovori iz nekih škola, poput Državne treće ženske realne gimnazije, Državne centralne obrtničke škole, Filozofskoga fakulteta). Autor ipak prenaglašava značenje ove Komisije i odluka koje je donosila. Na kraju sam konstatira da je ispunjeno "na stotine" upitnika, a da je 176 proglašeno zločincima, te podnesene 54 prijave Javnom tužitelju zbog povrede nacionalne časti. Autor smatra da su upitnici "napravili provjeru svih intelektualaca, stvorili ozračje straha te bili jedna vrsta upozorenja hrvatskim intelektualcima građanskih i demokratskih opredjeljenja". U prilogu ovoga rada navedena su imena svih lica

koje je Komisija proglasila zločincima i popis osoba protiv kojih su podnesene prijave Javnom tužitelju zbog povrede nacionalne časti.

Osobitio zanimljiv i dobro argumentiran je članak mladoga ZLATKA HASANBEGOVIĆA, *O pokušajima donošenja Ustava Islamske vjerske zajednice u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj* (str. 75 - 90). U radu se najprije ocrtava historijat razvoja vjerske samouprave muslimana u BiH od Statuta iz 1909. koji je bio na snazi do 1930. kada su doneseni Zakon o islamskoj vjerskoj zajednici i Ustav Islamske vjerske zajednice. Ovim Zakonom i Ustavom izvršena je unifikaciji IVZ u cijeloj Kraljevini Jugoslaviji, ali sa upravno-vjerskom diobom na dva Medžlisa - Sarajevski i Skopski, i jednim reis-ul-ulemom, čije je sjedište iz Sarajeva preneseno u Beograd. Zakonom i Ustavom iz 1936. vraćen je dio samoupravnih prava IVZ-u, a sjedište reisa je ponovo iz Beograda vraćeno u Sarajevo. Nakon ovoga Ustava izvršena je znatna laicizacija islamskih vjerskih ustanova i pojačan je politički utjecaj JMO na IVZ (ukinuta su muftijstva, hodžinska kurija, itd). Nakon toga se počinje odvijati sukob većega dijela uleme i vodstva JMO zbog tih procesa laicizacije, što je kulminiralo 1938. izborom Fehima Spahe za reis-ul-ulemu, nakon čega je dioleme, predvođen društvom El-Hidaje i Mehmedom Handžićem, osporila legitimitet vjerskoj upravi i zatražila promjenu Ustava iz 1936. godine.

Početak Drugoga svjetskog rata i raspadom Jugoslavije ponovo su pokrenute inicijative za promjenu toga Ustava i definiranje položaja IVZ u NDH (početkom rata od IVZ otpalo je područje skopskoga Ulema medžlisa, str. 77, bilješka 11). Već sredinom maja 1941. Glavni odbor El-Hidaje uputio je Ministarstvu bogoštovlja i nastave NDH zahtjev za promjenu Ustava, nakon čega je Hakija Hadžić sazvao tzv. Prvu sarajevsku anketu koja je okupila protivnike Ustava iz 1936. godine. Anketa je zasjedala od 31.5. do 25.7. 1941. godine, a osnovni joj je cilj bio pokušaj da se otkloni utjecaj JMO na IVZ. Reis Spaho je odbio sudjelovati u radu ove ankete, koja je završena usvajanjem nacrtanovoga Ustava IVZ. Izaslanstvo sa ove ankete, predvođeno Adem-ogom Mešićem, zatražilo je na prijemu kod Pavelića da se ubrza proces usvajanja predloženoga nacrtan Ustava, ali je Pavelić izbjegao izravno intervenirati u rješavanju toga problema, pogotovo što ga je posjetilo i drugo izaslanstvo predvođeno reisom Spahom koje je osporavalo zakonitost sarajevske ankete. Kao je nakon ulaska dr. Džafer-bega Kulenovića u vladu NDH oslabljen utjecaj Adem-og Mešića i Hakij Hadžića, glavnih pokrovitelja sarajevske ankete, prekinute su i rasprave oko promjene Ustava IVZ.

Te su rasprave obnovljene nakon smrti reisa Fehima Spahe 16.2.1942. godine, koga je u svojstvu naiba zamijenio Salih Safvet Bašić, profesor sarajevske Više islamske šerijatske teološke škole. Od 14. do 30. septembra 1942. u Zagrebu je zasjedala tzv. Druga zagrebačka anketa, kojom je predsjedao Asim Ugljen, a u njoj su sudjelovale obje dotad suprotstavljene grupacije muslimana.

Na ovoj Anketi raspravljalo se o dva prijedloga - onome koji je još u julu 1941. usvojen na sarajevskoj anketi, i novom prijedlogu kojega je izradila zagrebačka grupa oko Džafer-bega Kulenovića. Na kraju je većina usvojila prijedlog sa sarajevske ankete, ali je Ministarstvo pravosuđa i bogoštovlja, na intervenciju manjine sa zagrebačke ankete, odbilo usvojiti prijedlog Ustava, čime je "po drugi put propao pokušaj rješavanja islamske vjerske problematike u NDH".

Treća Zagrebačka anketa održana je tijekom maja i juna 1943, a inicirana je boravkom jeruzalemskoga muftije u NDH (boravio od 31.3. do 11.4.1943) i ostavkama Hakije Hadžića na dužnost u Ministarstvu vanjskih poslova, koji je ostavku podnio nezadovoljan izostavljanjem iz delegacije koja je pratila muftiju po njegovu putu po Bosni, i Adem-age Mešića, koji je solidarizirajući se s Hadžićem, a i zbog svoje političke marginalizacije, podnio ostavku na doglavničku dužnost (Pavelić nije prihvatio Mešićevu ostavku). Ova je zagrebačka anketa okupila uzak krug ljudi, a na njoj je usvojen prijedlog Ustava sličan tzv. zagrebačkom laičkom nacrtu manjine sa Druge zagrebačke ankete. Na ovo je reagirala grupa travničkih muslimana i sarajevsko udruženje El-Hidaje, koji su protestirali zbog takvoga prijedloga Ustava. Tako je propao i ovaj pokušaj izrade Ustava IVZ, a "zagovornici suprotstavljenih prijedloga o uređenju islamskih vjerskih poslova nisu se više sastajali do sloma Nezavisne Države Hrvatske" (str. 86). Nakon ovih anketa bilo je još nekih akcija oko uspostave Ustava IVZ, osobito tijekom 1944, ali ozbiljnije rasprave nisu vođene.

Ovaj je rad značajan zbog toga što valjanom argumentacijom pokazuje postojanje "međumuslimanskoga vjersko-političkoga prijepora koji je tekao u pozadini ratnog stradanja muslimanskog pučanstva diljem Bosne i Hercegovine" (str. 88), te kao znanstveno neutemeljeno odbacuje uvjerenje dijela dosadašnje literature o odustajanju vodstva IVZ od rješavanja ustavno-pravnoga položaja zbog "disidentstva" spram ustaškoga režima. Hasanbegović dokazuje da do rješavanja ustavno-pravnoga položaja IVZ nije došlo zbog različitih pogleda na rješavanje toga pitanja unutar različitih muslimanskih vjerskih i političkih krugova, koje su predvodili udruženje El-Hidaje uz podporu Adem-age Mešića, na jednoj, i Džafer-bega Kulenovića, na drugoj strani, a ne zbog navodnog nehtjenja vodstva IVZ da se to desi.

Dr. ANDREJ RAHTEN u članku naslovljenom *Državno-pravne koncepcije Njemačkoga nacionalnog saveza i "jugoslavensko pitanje" u Habsburškoj Monarhiji (1908. - 1918.)* (str. 91 - 104) raspravlja se o državno-pravnim koncepcijama njemačkih građanskih stranaka za rješavanje "južnoslavenskoga pitanja". Njemački nacionalni savez, nastao objedinjavanjem različitih frakcija njemačkih nacionala u Austro-Ugarskoj Monarhiji, zalagao se za dominaciju njemačkoga naroda u Monarhiji tvrdeći da je Austrija "njemačka država". Njemački nacionali su se zalagali za centralističku Monarhiju sa njemačkim nacionalnim obilježjem, koja će biti u uskoj vezi sa Njemačkom, te se zalagali za

sporazum sa mađarskom političkom elitom. Bili su protivnici slavenskih nacionalnih pokreta i veliki protivnici trijalizma, jer su se bojali da bi formiranjem južnoslavenske državne jedinice došao kraj njemačko-mađarskoj dominaciji u Austro-Ugarskoj Monarhiji.

U ovome je radu akcenat na djelovanju njemačkih nacionala iz Štajerske i Koruške, te Češke, i njihovoj borbi protiv trijalizma. Nasuprot ovim njemačkim nacionalima, bilo je njemačkih političara koji su imali razumijevanja za trijalizam, doduše u različitim verzijama ovoga trijalizma (na primjer Ernst Viktor Zenger, dr. Joseph Maria Baernreither, Josef barun Schwegel; Baernreither i Schwegel su se zalagali za suradnju i savezništvo sa Srbima s kojima treba uspostaviti *modus vivendi*, prije svega, na temelju zajedničkih ekonomskih interesa. Baernreither je čak tvrdio da Austro-Ugarska mora podupirati srpski elemenat ako želi ojačati svoj status velike sile na Balkanu. Njegova varijanta trijalizma bi se mogla nazvati "srpskom varijantom trijalizma", jer je on smatrao da bi Srbija mogla zadržati političku suverenost, a na privrednom i kulturnom polju bi bila u uskoj vezi sa Monarhijom. Baernreither se zalagao za pretvorbu sarajevskoga Instituta za proučavanja Balkana u južnoslavenski univerzitet kako bi Sarajevo postalo kulturno središte za sve južne Slavene. Koncem Prvoga svjetskog rata, sa radikalizacijom politike austrougarskih Slavena, izražene kroz Majsku deklaraciju, u redovima Njemačkih nacionala prihvatila se ideja subdualizma, koji je podrazumijevao odvajanje Slovenaca od Hrvata (Hrvatima bi trebalo dopustiti ujedinjenje Hrvatske, Slavonije, Dalmacije i BiH u jedno tijelo u okviru krune Sv. Stjepana). Glavni protagonist ove ideje subdualističkoga rješenja "jugoslavenskoga pitanja" među njemačkim nacionalnima u ovo je vrijeme bio dr. Paul Samassa, koji je do Prvoga svjetskoga rata bio protivnik trijalističkoga rješenja i predlagao realiziranje "velikosrpskoga programa" (u jednoj brošuri 1910. on piše: "Austrija anektira Kraljevinu Srbiju i onda su stvarno svi Srbi zajedno, te posjeduju pristup na more"), ali je za vrijeme Prvoga svjetskog rata dr. Samassa, u strahu da južnoslavenski pokret može ugroziti njemački pristup na Jadransko more i njemačke pozicije na jugu Monarhije, postao "zaštitnik" Hrvata i počeo se zalagati za subdualizam (ujedinjenje Hrvatske, Slavonije, Dalmacije i BiH u Veliku Hrvatsku koja treba stupiti u subdualistički odnos s Ugarskom).

Na kraju se zaključuje da većina njemačkih građanskih stranaka nije bila spremna na radikalnije državno-pravne promjene ustroja Monarhije. Ove su stranke dopuštale jedino djelomičnu federalizaciju države kroz subdualistički status Galicije i Velike Hrvatske. "Slovenskim i hrvatskim političarima, koji su zagovarali državnopravno sjedinjenje južnih Slavena preko dualističkih granica tako ni u jednoj od njemačkih građanskih stranaka Habsburške Monarhije nije uspjelo pronaći prikladanog saveznika za svoje federalističke koncepcije" (str. 103).

Još dvije rasprave u ovome broju privlače pozornost čitatelja. NORKA MACHIEDO - MLADINIĆ u raspravi *Djelovanje Ive Tartaglie u Hrvatskoj demokratskoj stranci i Hrvatskoj pučkoj naprednoj stranci* (str. 105 - 128) na temelju novinskih napisa prati osnovne smjernice razvoja Hrvatske pučke napredne stranke (HPNS) u Dalmaciji i doprinos Ive Tartaglie tome razvoju. Tartaglia je tajnik Hrvatske demokratske stranke (HDS) od njezina osnutka u Splitu 1905. do kraja njezina djelovanja 1914. godine. Nakon ujedinjenja s Hrvatskom naprednom strankom iz Zagreba 1906. djelovala je u sastav Hrvatske pučke napredne stranke (HPNS). TIHOMIR RAJČIĆ prati pisanje *Srpskoga lista* o Mihovilu Pavlinoviću u razdoblju od 1880. kada je list pokrenut do 1887. kada je Pavlinović umro (str. 129 - 143). Autor ta pisanja promatra u kontekstu političkih prilika u Dalmaciji toga vremena. Te političke prilike su obilježene počecima otvorenoga sukoba srpske i hrvatske politike, koji je započeo u vezi sa raspravama o pripadnosti Bosne i Hercegovine, izazvanim austrougarskom okupacijom 1878. godine. Taj spor je doveo da samostalnoga srpskog političkog djelovanja u Dalmaciji i osnivanja Srpske stranke i njezina glasila *Srpskoga lista*. U to doba i dalmatinski autonomaši sve više gube na utjecaju u Dalmaciji, što je tijekom 80-ih godina dovelo do suradnje autonomaša i Srpske stranke, koje je ujedinjavalo zajedničko neprijateljstvo prema Narodnoj stranci i odbijanje sjedinjenja Dalmacije sa banskom Hrvatskom.

U ovom se radu upozorava na 65 članaka objavljenih u Srpskome listu u kojima se polemizira ne samo sa stavovima (političkim i vjersko-kulturnim) Mihovila Pavlinovića, nego se napada osobno na don M. Pavlinovića. Autor zaključuje kako se na stranicama *Srpskoga lista* malo analiziraju Pavlinovićeve vjersko-kulturni i politički stavovi, nego se više "pamfletistički" napada na Pavlinovića osobno i političku orijentaciju koju je imala Narodna stranka u Dalmaciji 80-ih godina 19. stoljeća.

U ovom broju časopisa su objavljena priopćenja sa Prvoga kongresa hrvatskih povjesničara održanog 8. - 11. decembra 1999, i to iz sekcije "Povijest i interdisciplinarnost". Saopćenja su vrlo zanimljiva i cilj im je bio razmotriti odnos povijesti i srodnih znanosti, te "potaknuti interdisciplinarnu suradnju". Objavljeno je 8 saopćenja (Suzana Leček: *Usmena povijest - povijest ili etnologija? Mogućnost suradnje povjesničara i etnologa*; Darko Dukovski: *"Povijest mentaliteta", metoda "oral history" i teorija kaosa*; Branka Migotti: *Interdisciplinarnost u ranokršćanskoj arheologiji*; Darinko Munić: *Quaderne od bira, od straxe, od vina, od xita, jagniaz i kozlich*; Slaven Bertoša: *Matične knjige kao vrelo demografske, etničke, društvene i gospodarske povijesti Pule (1613. - 1815.)*; Ljerka Šimunović: *Problematika proučavanja povijesnih dokumenata na starotalijanskom jeziku*; Ivo Rendić Miočević: *Freud i znanost o povijesti danas*, te Stjepan Sršan: *Povijest i arhivistika*). U svim ovim saopćenjima autori, uglavnom, iznose svoja vlastita iskustva iz primjene

interdisciplinarnih metoda, što ukazuje na nastojanja hrvatske historiografije da prati suvremene evropske i svjetske trendove. Uspješno pratiti svjetske trendove, a uz to znati ponuditi i nešto novoga tim trendovima, nije nimalo lahko, ali jeste jedini način da pojedine male historiografije sa jugoistoka Evrope postanu primjetne na historiografskoj sceni. Vjerujem da *Časopis za suvremenu povijest* ima značajnoga udjela u održavanju hrvatske historiografije na toj sceni.

Husnija Kamberović

S. Courtois - N. Werth - J. Panne - A. Paczkowski - K. Bartosek - J. Margolin, *Crna knjiga komunizma*, izd. Bosančica print, Sarajevo 1999, str. 850.

Historiografija je tokom svog postojanja često bila korišćena izvan svog osnovnog zadatka da stvara dragocjena znanja o nekadašnjem životu ljudi. Historija je, po nekim razmišljanjima, tek vještina da se na osnovu krhotina prošlosti - koje se, nužno deformirane, ogledaju u očuvanim tekstovima iz jednog vremena - isprede jedan novi tekst, koji će zadovoljiti interese vlastitog vremena. Potreba vlastodržaca da historija kazuje samo ono što je njima mило, bila je jednako duga. Historiografija je zato stoljećima bila državna hagiografija. Pisanje o prošlosti je ovisilo od onog koji naručuje historijski rezultat i njime se koristi. Historija historiografije je puna primjera da je prošlost bila samo dokaz, opravdanje, ili oružje za objašnjenje suvremenosti. Što je vremenska distanca manja, dileme su veće, a nepoznanice dublje.

Mirko Đorđević smatra da su i komunisti imali bogatu *školu* svoje prilagodene historije - oni su, na primjer, decenijama čitavu noviju historiju svodili na historiju radničkog pokreta, antifašistički otpor su tumačili samo kao djelo svoje partije, pa su i samu historiju svoje partije, od prilike do prilike, od kongresa do kongresa, prilagođavali bez ikakvog ozbiljnijeg historiografskog kriterija. Najveća nevolja je, smatra on, pak, u tome - što je nešto slično dobilo razmjere kakve se ne sreću ni u davnim vremenima romantičarske historiografije; riječ je o nekakvom posebnom vidu historiografske supkulture koju njeguju neki pisci i publicisti, koja se spušta do grube karikature - u toj *historiografiji* činjenice nemaju skoro nikakvu vrijednost, njene nice vrijede samo toliko koliko sada i ovdje odgovaraju. Historiografija novijeg razdoblja je zato pred velikim iskušenjima i izazovima. U svom daljem razvitku ona će, uz uvažavanje novih činjenica, morati da revidira brojne ocjene, da historijska zbivanja i procese predstavi kompleksnije i sa više rafiranosti.

Bauk komunizma odavno je prestao da kruži Evropom i svijetom. Svi mi, piše A. Solženjicin, treba da razmišljamo - kako se iščupati iz razvalina. U svim postsocijalističkim zemljama, kaže Laslo Vegel, postoji kriza identiteta. Čitave generacije su yaspitavane u komunističkom sistemu i duhu. Sa padom ovog